

Универзитет у Београду, Филолошки факултет –
Катедра за оријенталистику, Београд

DOI 10.5937/kultura1549167J
УДК 821.512.161.09-31 Шафак Е.
оригиналан научни рад

НАРАТИВНА ТЕХНИКА У РОМАНИМА ВАШЉИВА ПАЛАТА И ЉУБАВ ЕЛИФ ШАФАК

Сажетак: *Елиф Шафак, једна од истакнутих представница турског постмодернизма, користи различите наративне технике којима критички изазива традиционалне форме, али и вредности још увек присутне у турској књижевности. Рад се бави разматрањем наративних техника које је Елиф Шафак употребила у романима Вашљива палата и Љубав. Развијајући специфичан наративни поступак заснован на концепту круга, али и експериментисању са различитим нараторима и вишеструким тачкама гледишта, Елиф Шафак ствара дела која заузимају сасвим посебно место у турској књижевности, што је видљиво и из чињенице да спада у најчитаније ауторе у тој земљи, као и да ужива велику популарност и ван ње.*

Кључне речи: *Елиф Шафак, турска књижевност, постмодернизам, наративна техника, концепт круга, тачка гледишта.*

Одбацујући традиционалне погледе на идентитет, културу и историју, постмодернисти одбацују и идеју прогреса, што се у многим делима огледа нарушавањем линеарне наратије у корист цикличности и вишегласјем различитих приповедача. Такође, постмодернисти се опирају линеарној наратији и традиционалном временском следу приповедања и одбацивањем ауторитета поузданог приповедача, односно увођењем вишеструких приповедача чију веродостојност често можемо довести у питање. Како би поигравање различитим

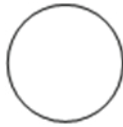
гласовима учинили што успешнијим, постмодернисти се често служе различитим средствима, као што је преклапање стварности са светом снова и фантазије. Стога, у овом раду осврнућемо се управо на те аспекте романа „Вашљива палата” и „Љубав” истакнуте турске постмодернистичке списатељице Елиф Шафак (Elif Şafak).

Елиф Шафак ужива велику популарност у свету и у Турској, али услед своје хиперпродуктивности и избора тематике која угађа укусима широке публике, често је на удару критичара који доводе у питање квалитет њених дела. Савим је сигурно, међутим, да Елиф Шафак свој позив схвата у извесном смислу као занат, те да га је као такав, довела до мајсторства. Читалачка публика у Србији има прилику да упозна њен опус кроз четири романа: „Истанбулско копије”, „Вашљива палата”, „Љубав” и „Неимаров шегрт”. Иако тематски и стилски различити, њени романи имају једну заједничку карактеристику, а то је јединствена приповедачка техника заснована на концепту круга преузетом из исламског мистицизма. Цикличност је, дакле, оно на чему Елиф Шафак утемељује фабуле сваког од поменутих романа, а огледа се у томе да завршава роман онако како га је започела, односно да мање приче тка у један шири круг.

Радња романа „Вашљива палата” је везана за једну истанбулску зграду – палату Бомбона, док време радње обухвата неколико историјских оквира. Поменута палата се може дакле упоредити са матицом која мноштво ликова овог романа држи на окупу док се њихове судбине преплићу стварајући нове приче. Сам заплет представља покушај станара да реше мистерију везану за необјашњив узрок неугодног мириса и појаве инсеката који се шире зградом. Кључ за решење мистерије је, како се то показало на крају романа, мадам Тетка, најстарија станарка зграде, с којом су сви ликови понаособ ступали у интеракцију. Палата се у извесном смислу може сматрати и засебним ликом, будући да роман прати „живот” палате од настанка до смрти главне јунакиње. У светлу горепоменог концепта круга, палата се може схватити и као круг који је описан око више мањих, такође цикличних, целина. Будући да је Шафакова за наслов романа одабрала оксиморон који истиче чињеницу да свака прича има две стране, може се претпоставити да је поменута концепција романа заправо и постављена из разлога да бисмо „завирили” у туђе куће и увидели да се живот тих људи најчешће не подудара са спољним утиском који одају. Поглавља у роману, подједнако симболично, носе ознаке плочица са улазних врата стана, односно представљају и улазна врата у приче о различитим животима.

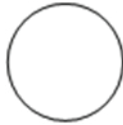
Вратимо се сада концепту круга, односно концентричних кругова, што је прикладнији назив када је реч о овом роману. Роман почиње приповедањем од стране неименованог наратора који читаоце уводи у причу чији ће смисао бити приказан тек на самом крају романа. Тај спољашњи круг, „највећи круг”, у извесном смислу можемо посматрати као омотач фабуле романа. Започињући причу о истини, лажи и бесмислици, а затим и о околностима које су претходиле изградњи зграде, наратор истину упоређује са хоризонталном линијом, лаж са вертикалном, а бесмислицу са кругом. „Највећи круг” се затвара на крају романа, поглављем које је готово истоветно.

Што се тиче бесмислице, она би изгледала овако:

У кругу не постоји хоризонтала, нити вертикала. Нити има крај, нити почетак.¹

Смислио сам ову причу како бих победио фобију од буба. У једној од ћелија у којима смо поређани једни до других по хоризонталној линији, измислио сам причу о старој удовици која је у потаји скупљала смеће. Због тога се не може рећи да сам потпуно слагао. Само да сам успео да се лаж и истина преплету. Завршивши, дошао сам на почетак...²

Највећи круг је, међутим, сложен и састоји се од мањих цикличних целина. Крећући се по њему, читалац открива појединости о месту на којем ће бити изграђена палата Бомбона. Прича почиње приповедањем о старом католичком јерменском гробљу на којем су ископана два саркофага за које је требало најпре утврдити у којем, заправо, лежи светац, који ће представљати лајт мотив романа. Прича о том догађају, као и о разрешењу енигме, такође је циклична и носи назив који јој је дао наратор из затвора – „Још раније”. Други део Највећег круга је опет засебна прича, названа од стране наратора „Раније”, приповест о имиграцији брачног пара, Агрипине Антипове и њеног супруга, који ће изградити палату. Читалац почиње да се креће по највећем кругу

1 Šafak, E. (2012) *Vašljiva palata*, Beograd: Laguna, str. 10

2 Исто, стр. 442.

оног тренутка када један од споредних, али важних ликова, Хаксизлик³ Озтурк, стигне пред палату – зграду како би извршио дезинсекцију по позиву. Хаксизлик је лик кога наратор из затвора помиње као особу коју је срео у стварности и на основу чијег живота је и измислио причу. Хаксизлик има гротескни изглед због наранџасте косе, клемпавих ушију и необичног лица и као такав привукао је пажњу станара окупљених испред зграде. Трећи део најширег круга чини циклична прича „Сада”, која је пак, саткана од многих мањих целина, односно прича о сваком стану у палати Бомбона. То је и тренутак када се у роману појављује нови наратор, један од станара. Елиф Шафак је изабрала да и тај наратор остане неименован, те се у сваком поглављу које се односи на његов стан, односно његову причу, на плочици са именом појављује просто „Ја”.

У роману су, дакле, присутна два наратора. Један који се јавља на почетку и на крају романа и који читаоца уводи у причу о згради – палати Бомбона. Други је један од станара зграде који улазећи у интеракцију са осталим ликовима ствара и нове приче. Другог наратора је Елиф Шафак искористила за приповедање о станарима зграде, наводећи са једне стране читаоце да му верују, док га је с друге стране, приказивала као асоцијалну особу која има проблем са алкохолом, доводећи тако у питање веродостојност његовог приповедања. Једна од најважнијих прича, а истовремено и најважнијих ликова романа су фризери Џемал и Џелал, идентични близанци необичних судбина. Њихови ликови су они око којих остали највише круже, будући да је њихов салон место окупљања, док је Елиф Шафак њихове дијалоге искористила да читаоце упозна са околностима које владају у згради. Они су значајни јер представљају другачије тачке гледишта у односу на наратора станара. Иако немају функцију наратора, њихови гласови у роману су веома важни јер дају увид у нове аспекте ликова и њихових прича. Још једну особеност даје и чињеница да, према идентични близанци, имају дијаметрално супротне ставове о свему.

Расплет романа, односно почетак затварања кругова, Елиф Шафак је отпочела поновним увођењем Хаксизлика у причу, описујући догађај на готово истоветан начин како је то урађено на почетку романа. Сви кругови које смо набројали почињу да се затварају када је наратор станар открио да је узрок неподношљивог мириса заправо због компулзивног нагомилавања ствари мадам Тетке. У томе се може препознати и идеја Елиф Шафак да су живот и историја низ

3 Неправда.

понављања, односно да се у завршетку једне налази почетак друге приче. Како је и наратор из затвора на почетку романа рекао:

Знам за само један пут који скреће с монотоније линија: кругови унутар круга. То можете сматрати и видом кварења забаве.⁴

Покушавајући да укаже на међусобну испреплетаност судбина људи који живе у истој згради или су били везани за њу током њеног века, Шафакова користи мотиве који су заједнички појединим или свим ликовима. Поред инсеката и непријатног мириса који муче све станаре, постоје и други мотиви који повезују поједине ликове, као што су, на пример: Плава Љубавница и Његова жена Нађа гледале исту серију; Хаџи Хаџи прича својим унуцима причу о свецу чији је саркофаг и ископан на почетку романа; посластичарница у којој је радила Агрипина Антипова по доласку у Истанбул, а у којој се мадам Тетка налазила са својим братом. Многи други мотиви такође, попут сусрета Сидара са братом мадам Тетке, чини се да одражавају схватање Елиф Шафак о предодређености судбине, па и круга људи у којем се појединац креће. Њено интересовање за идеју предодређености, односно судбину, видљиво је и у другим делима, а може се закључити да из истог разлога радо користи концепт круга и линија. Да ли је живот вечито понављање или човек може у одређеном тренутку да прекине ту судбину и изађе из „зачараног“ круга, чини се да је непрестана тема о којој Шафакова размишља и којој се у својим романима враћа. Може се рећи да су у овом роману та њена схватања највидљивија у дијалогу наратора станара са једном од његових студенткиња, а одломак који следи то најбоље илуструје.

На пример, мислите ли да живите живот који вам је унапред написан? Да ли је живот а priori одређен? То је питање. Док се бави судбином, човек се отворено обрачунава с вером. Ни просветитељство ни напредак не би били могући без ослобађања од Фортуне или без тога да се она баци на колена.

...У ствари, најбоље је што пре признати да не контролишемо свој живот. Можда можемо да будемо одговорни за оно што урадимо, али не и за путеве који ће нам се отворити....

...Проблем није у Фортуни и тако даље, разлика је између круга и линије. Ако мислиш да ходаш по кругу, мислиш и да си нешто оставио иза себе и да ћеш негде стићи. Но

4 Šafak, E. (2012) *Vašljiva palata*, Beograd: Laguna, str. 17.

уколико свој живот схватиш у односу на круг, не може да се говори о нечему као што је напредак. Проблем је у томе јеси ли или ниси у хармонији с понављањем....

...Долазимо до питања које је Ниче поставио за Русоа. Ако из пакла дође минијатурни ђаво у најсамотнији час твог самотног живота, стане пред тебе и каже Не бој се, брате, гарантујем ти, нема тога што се зове смрт. Само има понављања. Поново ћеш доживети све што си до овог тренутка проживео....

...Човек као што је Макијавели мора да пресече круг на неком месту да би поднео живот и тако га претвори у линију. После тога се рађа идеја о напретку и индивидуализму.⁵

Све до краја романа кругови се затварају, а приче се заокружују. Један од станара, Сидар, упознаје брата мадам Тетке управо на истом гробљу на којем су на почетку романа пронађени саркофази. Сидар том приликом сазнаје да се старац налази са својом сестром управо у посластичарници која је на почетку романа помињана као место на коме ради Агрипина Антипова, жена због које је палата Бомбона и изграђена и која је кумовала њеном имену. Такође, на самом крају романа појављују се и ликови једног племића и његове љубавнице, а који су заправо ликови насликани на једном послужавнику мадам Тетке. Ови ликови који се најпре јављају само као мотив на послужавнику на који је девојчица из зграде, Су, сасвим случајно наишла у стану мадам Тетке, на крају романа постају ликови романа о којима Шафакова наратор станар приповеда у посебном поглављу које има плочицу са ознаком *Племић и његова љуба*. У складу са веровањем мадам Тетке да све ствари на овом свету имају своју причу, и стари послужавник приповедао је причу о љубави, али и о посластичарници у којој је радила Агрипина Антипова на почетку романа.

Роман „Љубав” Елиф Шафак такође започиње причом о круговима. Говорећи о том мотиву њених романа, треба истаћи важност коју, лично за Елиф Шафак, има сам појам круга. Њено схватање круга је веома специфично и засновано, осим на суфијској идеји, и на идеји која јој је усађена још из детињства, а која је утемељена на обредном значају. Она појам круга, сагледава у друштвеном и културолошком домену као област унутар које појединац живи и дела, а унутар које владају закони сличности што доводи до стварања предрасуда и „учауривања” уколико се из њега не изађе и

⁵ Исто, стр. 307-308.

уозна свет ван круга.⁶ Пред сличним изазовом била је и главна јунакиња романа „Љубав”, која је била „учаурена“ у свом животу несрећне домаћице, све док није допустила себи да упозна свет ван „зида” који ју је окруживао. У уводном поглављу романа, Елиф Шафак је искористила метафору да упореди људски живот са водом, наводећи да су животи неких људи налик брзим рекама, док су нечији попут мирне језерске воде. Како камен бачен у немирну реку не изазива никакав ефекат осим звучног, тако камен бачен у мирну воду језера изазива појаву бројних кругова којих бива све више. Живот четрдесетогодишње Еле био је миран баш као и вода неког језера, све док се у њеном животу није догодило нешто крајње неочекивано.

Међутим, језеро није спремно за оваква изненадна таласања. Чак је и један једини камен довољан да га потпуно поремети, протресе до сржи. Језеро никада више не може да буде као пре након што се сусретне са каменом, не може.⁷

Ела је, наизглед, срећно удата за успешног зубара Дејвида и са њим има троје деце. Брак који је имала са Дејвидом заснивао се на пажњи, разумевању, поштовању, свему осим љубави и страсти, а то ће бити и разлог из којег ће Ела одлучити да га на сасвим неочекиван начин оконча због непознатог човека, аутора интригантног рукописа, А. З. Захаре из Амстердама. Читалац почиње, заједно са Елом, да чита „роман у роману” који говори о Румију⁸ и околностима у 13. веку на Блиском истоку. Обузело ју је необично осећање блискости са човеком којег није никада упознала и осећај да је свака Румијева песма била написана баш за њу. Чини се да Шафакова тиме жели да укаже на универзални и свевременски карактер суфијске филозофије. Из романа се може наслутити Шафакино дубоко веровање да то учење може дотаћи сваког, без обзира у ком временском раздобљу и у ком делу света живи, и навести га да осети љубав или, као у Елином случају, недостатак љубави. Наводећи бројне Румијеве стихове, Шафакова жели да илуструје идеје суфизма, пре свега идеју љубави, према Богу, али и универзалну и

6 Предавање које је о својој прози Елиф Шафак одржала на Оксфорду, http://www.ted.com/talks/elif_shafak_the_politics_of_fiction.html

7 Şafak, E. (2009) *Aşk Doğan Kitap*, İstanbul, p. 11.

8 Целалудин Руми (1207-1273) био је један од највећих персијских мистичких песника ислама. Његово најпознатије дело је Месневија која се састоји од шест књига песама различите тематике. Био је оснивач дервишког реда мевлевија, названог према Румијевом надимку Мевлана („наш учитељ”), а који је познат и као ред дервиша који се врте у ритуалном плесу названом „сема”.

овоземаљску. Азиз З. Захара, аутор унутрашњег романа, од-
носно романа у роману, очарава Елу својим приповедањем
о љубави, али је истовремено и чини свесном своје несреће.

Наратори се смењују током читавог унутрашњег романа
нудећи различите перспективе, чиме се повремено стиче
утисак да фабула има више димензија; поглавар дервишке
текије у Багдаду Баба Заман даје посебан увид у Шемсо-
ву личност, неименовани дервиш из Коње, други наратор,
осветљава Румијеву личност, док трећи наратор из теки-
је описује околности под којима се живи у текији и скреће
пажњу и на тамнију страну ондашњег живота. Такође, сам
Шемс као наратор открива своју подсвест, док његов убица
додаје још једну димензију догађаја. Овакав наративни по-
ступак налик је смењивању кадрова у филму и веома допри-
носи живописности и динамици књиге, а све додатно поја-
чано и непрестаним подсећањем на то да заправо пратимо
роман који чита главни лик главног романа. Читалац стога
стиче утисак да се креће цик-цак линијом кроз ова два ро-
мана, главни и унутрашњи. Све наративне целине дате су
у форми дневника са јасно назначеним именом наратора,
као и временом и местом вршења радње. Трећи део књиге,
*Ветар – напуштене, измештене и предате ствари у жи-
воту*, представља својеврстан заплет романа; Руми и Шемс
су се упознали, а Ела и Азиз започели су платонску везу на
даљину, која је тежила да прерасте у нешто више. Ипак, из
свих редова које читамо може се наслутити да прави заплет
тек следи. Руми је у свом 'дневнику' рекао да му је сусрет са
човеком из снова испунио срце страхом, док Ела непрестано
размишља о сусрету са Азизом, што је плаши. Он је једини
лик који не преузима улогу наратора у посебним поглављи-
ма, већ је његов глас једино могуће чути док читамо писмо
упућено Ели, а које је наведено увек у целости, као доку-
мент. Ипак, он је један од најразвијенијих ликова романа, о
коме сазнајемо све посредно од Еле. Тим методом се Шафа-
кова користила током читавог романа, те је употребљавала
ликове да кроз своје приповести осликавају особине других
ликова. Тако се у овом делу романа као наратор појављује и
један од Румијевих синова, Аладин, који осећа завист због
пажње коју његов отац придаје Шемсу.

Употреба технике флешбекова за приказивање сећања ли-
кова, такође је један од доказа да нелинеарност можемо по-
сматрати као одлику свих романа Шафакове, а што је пак
значајно и са аспекта веће ангажованости читаоца. Како и
сама ауторка наводи, она своје читаоце сматра за активне
учеснике у стварању романа, који својом интерпретацијом
долазе на подједнак ниво са њом као писцем. То је посебно

видљиво у роману „Љубав”, у којем, како је већ речено, читалац у свет унутрашњег романа ступа заједно са најзначајнијим ликом главног романа, те као на филму, окрећући страну читалац улази у један нови свет и нову епоху. Читалац је тако изазван да активно чита роман како би био у стању да прати фабулу и след догађаја.

Употребом наведених наративних техника којом постиже свеобухватнију динамику и живост описа, Елиф Шафак се бави ликовима са маргина друштва чиме испитује и изазива патријархалне вредности које су дубоко усађене у турском друштву. Њени романи изазивају читаоце на активно учење и промишљање актуелних догађаја и савремених околности, али и заузимање критичког става према прошлости која, било у виду носталгије било у виду одбацивања, чини се прогони савременог човека у тој земљи. Стога, романи Елиф Шафак успевају да осветле и додатно укажу на амбивалентност савремене Турске и то је управо оно у чему треба потражити доказ њиховог квалитета.

ЛИТЕРАТУРА:

Šafak, E. (2012) *Vašljiva palata*, prev. Ida Jović, Beograd: Laguna.

Şafak, E. (2009) *Aşk*, İstanbul: Doğan kitap.

Ida Jović

University of Belgrade, Faculty of Philology –
Oriental Languages Department, Belgrade

NARRATIVE TECHNIQUE IN THE NOVELS *FLEA PALACE* AND *FORTY RULES OF LOVE* BY ELIF SHAFAK

Abstract

Elif Shafak, one of the distinguished representatives of Turkish Postmodernism, uses different narrative techniques to critically provoke traditional forms and values still present in Turkish literature. The paper deals with the narrative techniques used by Elif Shafak in her novels *Flea Palace* and *Forty Rules of Love*. By developing a unique narrative method based on the concept of circle, and also based on experimenting with different narrators and multiple points of view, Elif Shafak creates novels which have distinctive place in Turkish literature, as could be noticed from the fact that she is a very popular writer in Turkey as well as abroad.

Key words: *Elif Shafak, Turkish literature, postmodernism, narrative technique, concept of circle, point of view*